

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

В Україні, як і в цілому світі, все гостріше відчувається активізація уваги до проблем духовності особистості. Програми та доктрини освіти все настирливіше ставлять питання про виховання на основі вищих духовних цінностей у системі: людина – суспільство – природа – космос.

Духовність – це не просто прояви її душі і духу, це спосіб само орієнтації, це, образно кажучи, її вихід до своїх ціннісних інстанцій, формування і конструювання індивідуального менталітету. Це – провідний фактор такого смислового поєднання і такої гармонії людини зі світом, які осяяні духом народу: “Чита-чу! Поглянь, усміхнись: я твій, я не вмер, я живий!” [Рильський 1970: 139].

Т. Г. Шевченко в поемі „Неофіти” створив шедевр осмислення духовної місії творчої людини:

Ридаю,
Молю, ридаючи: пошли,
Подай душі убогій силу,
Щоб огненно заговорила,
Щоб слово пламенем взялось,
Щоб людям серце розтопило.
І на Україні понеслось,
І на Україні освятилось,
Те слово, Божее кадило,
Кадило Істини. Амінь. [Шевченко 1984: 196]

Особистісно-цінною була глибока віра Тараса Шевченка перш за все у свій народ, його щасливу долю: “Возвеличу малих отих рабів німих. Я на сторожі коло їх поставлю слово” [Шевче-

нко 1984: 203] Тим же духом пронизані й слова Лесі Українки: “Ні! Я жива! Я буду вічно жити! Я в серці маю те, що не вмирас...” [Українка 1989: 98]

Слово письменника М. В. Гоголь прагнув показати людині, що вона не “матеріальна скотина, але високий громадянин небесного громадянства” [Гоголь 1992: 48.]. Письменник-мораліст закликав: “Будьте не мертві, а живі душі”. [Гоголь 1992: 100]. Література “повинна просвіщати душу, вести її до досконалості”, – думав М. В. Гоголь і щиро й свято вірив у всемогутність художнього слова, яким можна переродити людину: “діяти зі словом треба чесно. Воно вищий подарунок Бога людині... небезпечно жартувати письменнику зі словом. Слово гниле нехай не сходить з вуст ваших!” [Гоголь 1992: 220].

Г. С. Сковорода звеличував духовне начало людини в таких мудрих роздумах, якщо прикрашаєш та одягаєш тіло, то не забувай і серця. Є дві людини в людині одній та два батька – небесний і земний, і два світи – видимий і невидимий, первісний та тимчасовий, і дві натури – божественна й тілесна:

Блажен, о блажен, хто з перших пелен
Себе присвятив Христові,
День – ніч в його мислить слові,
Взяв Іго благес, ярмо взяв легкес,
До того звик, до цього навик –
Це жереб святий! [Сковорода 1994: 76]

У книзі професора О. І. Зеліченко “Психологія духовності” подається оригінальна концепція духовного світу, який є вищим щаблем у ієрархії: фізичний світ неживої природи (біосфера) – психічний світ (ноосфера) – духовний світ (спіріосфера) [Зеліченко 1996: 47]

Психічними проявами духовності є любов, творчість, пошук, розвиток, релігійність. Він детально описує кожну з цих категорій, зводячи усі ці форми індивідуальних станів до єдиної, спільної домінанти – духовності.

Духовність професор Олексюк О. М. правомірно визначає як сутнісну якість людини, яка втілює в собі активне прагнення знайти найвищий смисл свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями і, тим самим, прилучитися до духовного універсалу загальнолюдської культури [Олексюк 1997: 40].

Реалізується духовність особистості, за М. М. Бахтіним, через *вчинок*, в якому людина виступає відповідальним суб'єктом процесу життєтворчості.

В цьому плані логічним видається таке тлумачення духовності: “**духовність людини** – це така суто людська, суспільна характеристика самого існування, природних та суспільних рис і ознак, дій, вчинків і самого способу життя окремої людини чи суспільств, котра базується на тому, на що саме спрямовано їхнє буття взагалі – на добро і благо собі й людям (добра чи блага духовність); на зло собі й іншим людям (зла духовність або просто духовність); ні на зло, ні на благо ні собі, ні іншим, а лише на примітивне задоволення своїх низьких фізичних та фізіологічних потреб (бездуховність). У реальності, як правило, добро- і зло творення комбінується” [Козлов 2001: 154].

Цей же автор пише і у вірші:

Із цікавості, здуру, з-під палки
Можна знань нагребти, як грошей,
Та вони, не олюднені змалку,
Лиш розбещують розум людей.
Силу знань, ніби силу стихії,
Можна завжди підняти на „Ура!..”,
Та нікого вона не зігріє,
Як не буде в ній краплі добра [Козлов 2001-1]

Духовність – специфічна людська якість, яка характеризує мотивацію і суть поведінки особистості, не притаманні ні тварині, ні моделюючим діям людини; це позиція ціннісної свідомості, властива всім її формам. Такі духовні цінності – витвори

людського духу, зафіксовані у здобутках науки, мистецтва, моралі, культури.

З погляду основних видів людської діяльності духовну культуру можна представити таким чином:

Перевтілювальне добротворення чи злотворення (у духовній літературі вона постає як проєктивна, тобто створена у формі мислительних модулів, образів реальних і вигаданих об'єктів);

Пізнавальне добротворення чи злотворення (отримання знань про добро чи зло у світі і в людині);

Ціннісно-орієнтаційне добротворення чи злотворення (визначення цінностей і цілей людського буття, способів їх досягнення);

Комунікативне добротворення чи злотворення (духовне спілкування персонажів).

А тому з повним правом можна говорити про таке інтегративне поняття, як духовний потенціал персонажа, розуміючи його як здатність особи інтегрувати й спрямовувати дії на внесення гармонійної чи дисгармонійної впорядкованості в оточуючий світ – на добро чи на зло.

Вищою метою виховання засобами літератури слід вважати сприяння максимально ефективному духовному розвитку особистості. І лише стане основним фактором формування духовної культури суспільства і матиме об'єктивний вияв у формах суспільної свідомості: в науці, мистецтві, в моралі і релігії. Не дарма ж іще письменники стародавнього світу вищими цінностями й ознаками духовності називали – благо, істину і красу.

Ідеал українця – це гармонійно і всебічно розвинена людина з багатогранними знаннями, глибокою національною свідомістю, високими інтелектуально-творчими, а головне – духовно-моральними й естетичними якостями, працьовитістю. В літературі, як правило, він базується на засадах народних чеснот героїв літописних творів княжих часів, у „Повчанні” Володимира Мономаха, у творах української літератури всіх часів.

Збагачення духовності особистості передбачає освоєння як національних, так і світових надбань літератури. Національне і загальнолюдське, на нашу думку, мусять розглядатися в літературознавстві як дві сторони єдиного загальнолюдського процесу.

Той, хто на все життя обирає професію вчителя літератури, має володіти бодай трьома особливостями: уміння шанувати і любити людей більше, ніж себе; умінням по життєво набувати з творів літератури досвід добротворення; уміння передавати все це своїм учням. Адже духовне формування майбутньої людини засобами художньої літератури – справа дуже відповідальна. Вона вимагає від такого вчителя не лише наполегливої праці і щирої любові, а й глибокого розуміння дитячих душ. Мабуть, саме це мав на увазі Іван Драч, коли у “Думі про вчителя” вус-тами свого героя сказав:

Нема жахливішої роботи, ніж учительська,
Нема виснажливішої роботи від учительської,
Де нерви паляться, мов хмиз сухий,
Де серце рветься в клетоті і чаді.
Але нема щасливішої долі,
Коли Людина з Твоїх рук, Учителю,
Іде у світ – на краплю світ людніє.

[Драч 1981: 125]

В умовах вищої освіти майбутній педагог має бути ґрунтовно підготовлений з методики формування духовної культури учнів, стрижнем якої слугує символічна фраза – девіз: “Від людини розумної до людини духовної”, “Дай руку мені, Людино, це буде наш форум Духу!” – вторить йому Ліна Костенко [Костенко 1982: 105].

БІБЛІОГРАФІЯ

- Гоголь 1992 – Гоголь Н. Духовна проза. – М., 1992. – 310 с.
Драч 1981 – Драч І. Шабля і хустина: Вірші. – К.: Радянські письменники, 1981. – 159 с.
Зеличенко 1996 – Зеличенко А. Психологія духовности. – М., 1996. – 300 с.

- Козлов 2001 – Козлов А., Козлов Р. Азбука літературознавства: Навчально-методичний посібник. – Кривий Ріг, 2001. – 200 с.
- Козлов 2001-1 – Козлов А. Наставник академгрупи. – Кривий Ріг, 2001. – 180 с.
- Костенко 1982 – Костенко Л. Твори. – К.: Дніпро, 1982. – 136 с.
- Олексюк 1997 – Олексюк О. Формування духовного потенціалу студентської молоді в процесі професійної підготовки. – К., 1997. – 125 с.
- Рильський 1970 – Рильський М. Вибрані поезії. – К.: Дніпро, 1970. – 153 с.
- Сковорода 1994 – Сковорода Г. Твори в 2-х т. – К., 1994. – Т. 2. – 267 с.
- Українка 1989 – Леся Українка. Лісова пісня. – К.: Веселка, 1989. – 100 с.
- Шевченко 1984 – Шевченко Т. Твори в 5 томах. – К.: Дніпро, 1984. – Т. 2. – 301 с.

Ірина Василенко

ДУХОВНИЙ СВІТ МИТЦЯ У СПОГАДАХ М. БАЖАНА

Мемуари, як історично утворений різновид художньо-документальної літератури складне та неоднорідне явище. У європейських літературах мемуари формувалися протягом тривалого часу на основі національних традицій, побуту, історії, усього соціально-політичного устрою європейських народів. На сучасному етапі літературного розвитку мемуаристика є динамічною системою, цілісною структурою, в якій складові частини тісно взаємопов'язані. Потенціальні можливості розвитку жанрів мемуарної прози виявляються у тому, що одночасно з процесом освоєння життєвого матеріалу, втіленням його у факті художньої свідомості, у художньому образі, відбувається також пошук засобів створення документальних образів, наділених соціально-історичним та психологічним змістом.

Літературний портрет - це своєрідний жанр мемуаристики, в якому образ конкретної людини домінує, стає об'єктом уваги ав-